

inicials del S. XI; la seva església *St. Miquel de M.* fou dotada el 1011. Són freqüents les referències al *castell de M.* i a la seva església en els escrits dels segles XI-XIII. *Pron.*: *munmagastre* a Artesa de Segre (Casacuberta).

(2) Antic poble i castell, al SE. de Peralta de la Sal (Llitera), sobre el cim d'un turó de 769 m. alt; el castell, ara en ruïnes, pertanyia als comtes d'Urgell. Actualment hi ha el santuari de *la Mare de Déu de la Mora* (V. més avall).

(3) *Montmagastrell* és un poblet del municipi de Claravalls (a. 1969, agregat de Tàrrega), prop d'Ossó de Sió i Agramunt (Urgell), situat en un turó (321 m. alt). Oficialment es diu *Santa Maria de Montmagastrell*. *Pron.*: *munmagastre* La final *-ell*, sufix dimin., molt probablement s'havia usat, al principi, per distingir aquest lloc del *Montmagastre* d'Anyà, que era centre molt més important i conegut.

Aquests llocs es deien *Mamagastre* i *Mamagastrell* respectivament, al principi, i l'inicial *Mont-* es deu a una deformació de *Mama-*. La documentació antiga ens indica la forma intermèdia en el pas de *Mama-* a *Mont-*.

(1) *DOC.ANT.* de *Montmagastre* (Noguera): Ja figura escrit *mumaqasr* en la narració de l'expedició d'Almuzàfar contra Catalunya en l'any 1003, que després de guanyar la batalla d'Albesa, llançà un raid per la Conca de *Meià* fins a aquest castell (Hndz. Jiménez, *Al. And.* vi, 339-355). En un testament sacramental, disposat oralment, se'ns diu com un Adalbert, fill del vescomte Guitard, havia passat uns dies a *Mamakastrum* el 1010 i que després havia anat en l'expedició de Ramon Borrell a Còrdova i hi havia mort (*Cart. St. Cugat*, II, p. 75); *1018 Castro Malagastro* (*Cart. Tavern.*, ed. Soler, p. 55).¹

Des de mj. S. XII, moltes dades de *Mam-*. *1045*: in termino de *Mamagastre* (*Cart. St. Cugat*, II, 248); *1074: Mamachastri* (*BABL* VI, 386); *1075*: Scl. Michaelis de *Mamacastro* (Arx. Sols., J. Cor.); en docs. d'Organyà; *1069*: Kastro *Mamachastro* (*BABL* VIII, 439); *1075*: termine *Mamakastru* (ib., 524); *1093*: Castrum *Momagastru* (Arx. Sols., J. Cor.) *1105*: Sctum. Michaellem de *Momagastre* (Sanahuja, *C. de Balaguer*, 24); *Momagastre* en el *Capbreu* de l'Acte de Cons. Seu d'Urg. (S. XII; f. 12, XXXVIII); *1151*: *Momogastre* (Kehr, *Papsturk*, p. 328); *1280*: castro de *Mamagastre* (CCandi, *Mi. Hi. Ca.*, II, 50); *1280*: *Montmagastre* (ib., 115); *1295*: *Momagastre* (*Procès de Pere de Palau*, LVII, ms. 11v, CCandi);² en el cens de 1359 hom grafia: Castell de *Muntmagastre* (*CoDoACA* XII, 23).

(2) *DOC. ANT.* de *Montmagastre* de Peralta de la Sal: en un doc. de *1063*, on es donen les afrontacions d'Estopanyà (BRibag.) hom esmenta *Castro de Mamagastre* (*Li. Feud. Ma.*, I, p. 55), i en un de *1103* del bisbe de Barbastro es diu (eclesiis) *Mame castri* (Serrano *NHRbg.*, p. 35, n.), i en un de *1124* es troba *Mama Castro* (*EEMCA* v, doc. 309).

(3) *DOC. ANT.* de *Montmagastrell*: *1120* o *1170*: «mansum est in Urgell. comit. in ipso castro de *Lengua exuta*; afrontat autem castrum istud --- in ipso termino de *Claresuals* --- de occiduo in ipso te. de *moma-gastril* ---» (*Cart. de Donacions Diverses de la SdU*, n. 57);³ *1179*: *Montmagastril* (Miret, *TemplH*, p. 324).

Notem les mencions en *Mama*: (1) *1010*, *1045*, *1074*, *1075*, *1069*, *1075*, *1280*; (2) *1063*, *1103*, *1124*; l'etapa de transició *Moma-*: (1) *1093*, *1105*, S. XII, *10* *1295-99*; (3) *1120* o *1270*; mencions in *Mont-*, *Munt-*: (1) *1280*, *1359*; (3) *1179*.

El canvi de la *-a* àtona de *Mama-* en *-o* es deu a la labialització provocada per les dues *m*, nasal bilabial; una pronúncia *Momma* / *Monma*, ajudada per l'etimologia popular va donar peu a *Mont-*, *Munt-*. En la dada aràbiga de 1003 en realitat ignorem si hi ha *Mu-* i no *Ma-* en el ms., o és una *u* suplerta per Hdz. Jiménez.

L'origen de *Mamagastre* ja l'havia explicat En Cor. com MAMMAE CASTRUM 'castell (en forma) de mame-lla', amb *mamma* 'mamella' aplicada a un turó d'aquesta forma, amb el mateix valor orogràfic que té el fr. *mamelon* i el cast. *mambla* (*E.T.C.* II, 110, 138). Remarquem que els turons sobre els quals s'aixecaven els castells en qüestió tenen una forma cònica, semblant a la figura d'una mamella. Interessa, amb aquest motiu, el que diu En Josep M. Espinàs en el seu llibre, *A peu per la Llitera* (Barc., 1990), parlant d'un camí que «s'enfila cap a dalt --- cap al murgró de *Montmagastre* (de Peralta)» (p. 138). El nom sinònim *Mora* ve de MOLA, amb *-r-* morisca de *-L-*.

Així, doncs, MAMMAE CASTRUM designava 'castell del turó amamellat'. Però val més MAMMA CASTRI 'turó amugronat del castell' car no hi ha casos de genitiu dels noms en *-A* en toponímia. [J.C.]. La repetició del nom en diversos punts suggereix que *mammae castrum* o *mamma castri* hagués esdevingut un substitutiu compost amb valor genèric en el llatí parlat de la zona en qüestió.⁴

Això ens explica la sonorització de la *c-* inicial de CASTRUM amb el tractament intervocàlic; J. Cor. dona altres casos semblants (*E.T.C.* II, 138). J.G.

¹ Aquesta forma *Malagastro* suposa dos jocs de dissimilació, en *Mama-*: *m - m > m - n > m - l*, amb cert ajut dels nombrosos noms en *Mal-*. — ² CCandi imprimeix *Monm-*, però no hi ha cap titlla al ms. — ³ La grafia amb *-il* en aquests testimonis és evidentment una pseudo-llatinització. — ⁴ A l'article *Macastre* havíem pensat en MAMMAE CASTRUM com a un origen possible, entre d'altres, d'aquest topònim (vegeu-ho).

MONTMAJOR

Nom d'un municipi i de diversos turons: